

บทที่ ๒

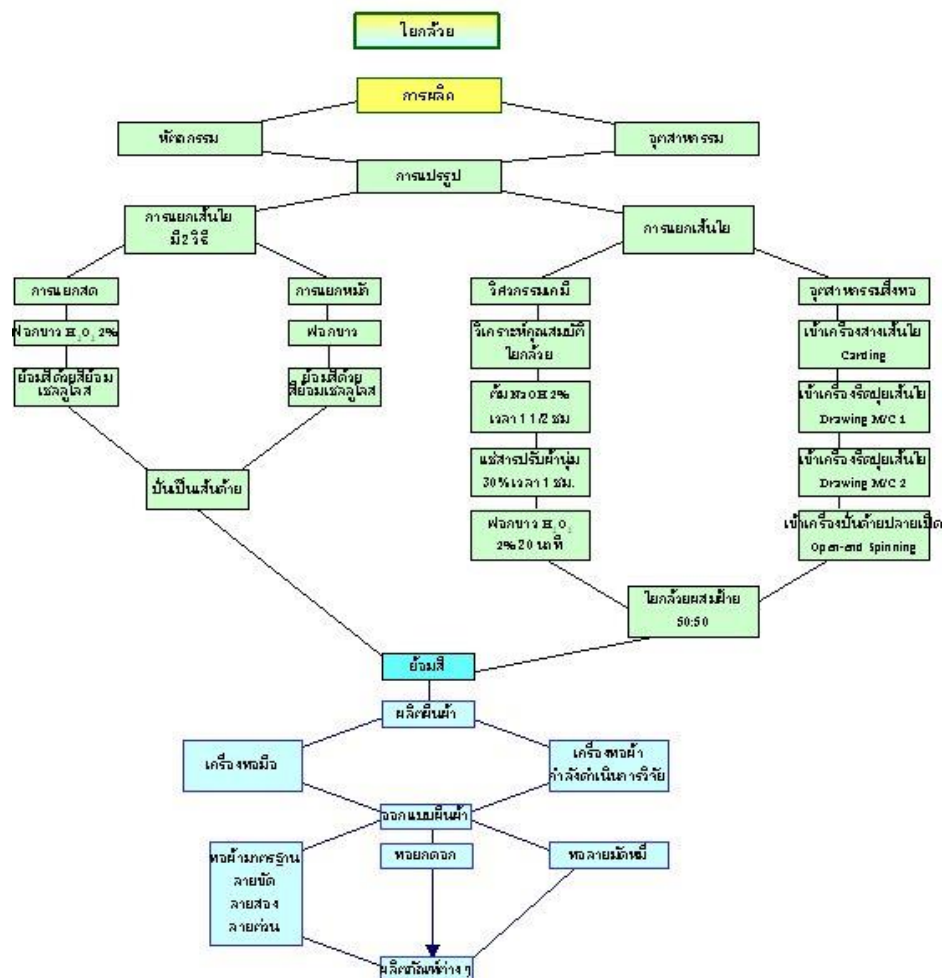
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่องการพัฒนาวัสดุตกแต่งงานหัตถกรรมประเภทเครื่องจักสานจากเส้นใยกล้วย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา ดังเนื้อหาต่อไปนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปของเส้นใยกล้วย
๒. การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์
๓. เครื่องจักสาน
๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เส้นใยกล้วย

1.1 การผลิตเส้นใยกล้วย

1.2 ประโยชน์ของเส้นใย

1. ประโยชน์ของเส้นใยธรรมชาติ

1.เส้นใยที่ใช้ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ คือ พืชที่ให้เส้นใยที่สามารถนำไปปั่นเป็นด้าย เช่น ฝ้าย ปอแก้ว ปอกระเจา ป่านลินิน ป่านรามิ กระชง

2.เส้นใยที่ไ้ยัดเป็นไส้ใน เช่น ส่วนของหมอน พูก ที่นอน ผ่านวม ไต้แก่ นุ่น ฝ้าย จั้ว มะพร้าว

3.เส้นใยที่ใช้ทำกระดาษ หรือเยื่อกระดาษ เช่น ปอแก้ว ปอกระเจา ปอแก้วควบา ใยมะพร้าว

4.เส้นใยที่ใช้ทำเชือก เป็นลักษณะรวมเส้นใย หรือกลุ่มเส้นใยขนาดใหญ่ ทำเกลียว ถัก หรือปั่น ทำเป็นเชือก เช่น ปอแก้ว มะพร้าว ป่านศรนารายณ์

5.ใช้ทำแปรง ทอเป็นผืนแบบเสื่อ เช่น ป่านศรนารายณ์ กก มะพร้าว

6.ใช้ทำสิ่งของอื่นๆ เช่น ยานลิเกา กก ใยมะพร้าว ตันหวาย ซึ่งเป็นตระกูลปาล์ม

2.ประโยชน์ของเส้นใยสังเคราะห์

1. เส้นใยพอลิเอสเตอร์ ใช้ในการทำเชือก ด้าย แห อวน

2.เส้นใยพอลิเอไมด์ ใช้ในการทำเสื้อผ้า ถุงเท้า ถุงน่อง ขนแปรงต่างๆ สายกีตาร์ สายเอ็น ไม้แร็กเก็ต เป็นต้น

3.เส้นใยอะคริลิก ใช้ในการทำเสื้อผ้า ผ่านวม ผ้าขนแกะเทียม ร่มชายหาด หลังคา กันแดด ผ้าม่าน พรม เป็นต้น

4.เซลลูโลสแอซีเตด ใช้ผลิตเป็นแผ่นพลาสติกที่ใช้ทำแผงสวิทช์และหุ้มสายไฟ

2. การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ (Product development) การพัฒนาสินค้าเป็นขั้นที่สำคัญของขบวนการพัฒนาสินค้า เนื่องจาก

1. เป็นความพยายามครั้งแรกในการที่จะผลิตสินค้าออกมาเป็นของจริง ซึ่งก่อนถึงขั้นนี้เป็นเพียงความคิด หรืออาจจะเป็นภาพวาด หรือรูปจำลอง

2. เป็นการลงทุนอย่างมาก ซึ่งบริษัทต้องเสียทั้งเวลาและเงินจำนวนมากในการใช้กรรมวิธีทางเทคนิคผลิตสินค้าออกมา

3. ขั้นนี้จะได้คำตอบว่า ความคิดสินค้านี้จะสามารถผลิตเป็นสินค้าได้หรือไม่ หรือเพื่อการขายได้หรือไม่ถ้าปรากฏว่าถึงขั้นนี้แล้ว ความคิดสินค้านี้ไม่ได้ผล การลงทุนของบริษัทก็จะสูญเปล่า นอกจากว่าบริษัทได้ข้อมูลเกี่ยวกับผลพลอยได้ของสินค้า (by product) ในขบวนการพัฒนาสินค้า

1.1 การพัฒนารูปแบบและการทดสอบผู้บริโภค (Prototype development and consumer testing)งานขั้นแรกของฝ่ายวิจัยและพัฒนา ก็คือสร้างแบบสินค้าที่มีคุณลักษณะตามแนวความคิดสินค้า และเพื่อดูว่ามีข้อยุ่งยากในการผลิตหรือไม่ เช่น บริษัทแห่งหนึ่ง มีวิศวกรและนักออกแบบพยายามทำต้นแบบ (prototype) ของเครื่องผสมของที่ดูดฝุ่นและที่ขัดพื้นไฟฟ้า ฝ่ายวิจัยและพัฒนาได้ทดลองประกอบสินค้าต้นแบบนี้ขึ้นมา 8 เครื่อง และได้นำไปใช้ทดสอบกับแม่บ้าน 50 คน ให้ลองใช้ ส่วนฝ่ายวิจัยและพัฒนา ก็ได้ทำการทดสอบสินค้าต่อไป ซึ่งก็พบกับปัญหาอีกคือ อายุการ

ใช้งานของมอเตอร์ไม่ทน กระจกใสฝุ่นยังไม่พอเหมาะและการผูกพันก็ยังไม่ถูกวิธี เช่นเดียวกับการทดสอบกับผู้บริโภค แม่บ้านหลายคนไม่พอใจ เพราะเครื่องหนักเกินไป การดูดฝุ่นไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร การผูกพันก็ไม่ได้และดูได้ไม่สะอาด การทดสอบกับผู้บริโภคทำพร้อม ๆ ไปด้วยการพัฒนาตัวต้นแบบสินค้า มีวิธีการต่าง ๆ เพื่อใช้ในการทดสอบความชอบของต้นแบบสินค้าต่าง ๆ กัน เช่นวิธีการเปรียบเทียบคู่ (paired comparisons) และวิธีดำเนินการจัดลำดับ (ranking procedures)

1.2 การหีบห่อ (Packaging) การหีบห่อควรจะให้เข้ากับแนวความคิดสินค้า เป้าหมายใหม่ของการหีบห่อนอกจากเป็นการปกป้องสินค้าแล้ว ยังเพื่อเป็นการให้ความสะดวกสบายแก่ผู้ซื้อด้วย การหีบห่อควรจะให้ง่ายในการเปิดใช้ด้วยและการหีบห่อใช้เป็นการส่งเสริมการขายด้วย การขายปัจจุบันมีแนวโน้มเป็นการขายแบบช่วยเหลือตัวเองมากขึ้น ดังนั้นจึงควรที่จะทำหีบห่อให้ดึงดูดความสนใจแก่ลูกค้า และต้องอธิบายลักษณะสินค้า คุณภาพ และอื่น ๆ เพื่อให้ลูกค้าประทับใจด้วย

1.3 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (New product development) แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1. Innovation หมายถึง ผลิตภัณฑ์นวัตกรรมใหม่ ที่ไม่เคยมีมาก่อนในตลาด
2. Modified หมายถึง ผลิตภัณฑ์ปรับปรุงใหม่ โดยการปรับเปลี่ยน ดัดแปลงผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมให้มีความแปลกใหม่มากขึ้น
3. Me-too หมายถึง ผลิตภัณฑ์ลอกเลียนแบบ โดยการลอกเลียนแบบผลิตภัณฑ์ของคู่แข่ง เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่สำหรับบริษัท แต่เก่าในตลาด

1.4 วงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ (Product Life Cycle)

เมื่อผลิตภัณฑ์ถูกนำออกสู่ตลาด แสดงถึงการเริ่มต้นของวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ ระยะเวลาที่ผ่านไประยะหนึ่งจะมียอดขายเพิ่มขึ้นมากบ้าง น้อยบ้าง เป็นการแสดงถึงการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์นั้น หากผลิตภัณฑ์ได้รับการยอมรับจากตลาดเป็นอย่างดียอดขายจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อผู้ซื้อไม่ต้องการผลิตภัณฑ์นั้น ยอดขายจะตกต่ำลง ในที่สุดผลิตภัณฑ์นั้นก็จะหายไปจากตลาด แต่จะมีผลิตภัณฑ์ใหม่เข้ามาสู่ตลาดแทนผลิตภัณฑ์เก่าที่ล้าสมัยซึ่งผู้ต้องการซื้ออีกต่อไป ผลิตภัณฑ์ใหม่ส่วนหนึ่งอาจได้รับการต้อนรับจากตลาด แต่ผลิตภัณฑ์อีกหลายชนิดไม่สามารถเข้าสู่ตลาดจนลูกค้ายอมรับได้ ดังนั้นระยะเวลาที่ผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดจะอยู่ในตลาดจึงไม่เท่ากัน เป็นการแสดงให้เห็นวงจรชีวิตที่สั้นหรือยาวของผลิตภัณฑ์ซึ่งคล้ายกับวงจรชีวิตของคนเรา และจะเกิดวงจรชีวิตใหม่ เข้ามาแทนที่วงจรเดิมอย่างนี้ตลอดไปเรื่อย ๆ วงจรใหม่ที่เกิดขึ้นอาจจะมาจากผลิตภัณฑ์ใหม่มีเทคโนโลยีสูงกว่า มีประสิทธิภาพดีกว่า หรือตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป

1.5 ขั้นตอนของวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ (Stages of Product Life cycle)

วงจรชีวิตของผลิตภัณฑ์จะประกอบด้วยวงจร 4 ขั้นตอน คือ

- ขั้นแนะนำผลิตภัณฑ์ (Product Introduction)
- ขั้นตลาดเจริญเติบโต (Market Growth)
- ขั้นตลาดอิ่มตัว (Market Maturity)
- ขั้นยอดขายตกต่ำ (Sales Decline)

1.6 กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

ที่มาของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ผลิตภัณฑ์ใหม่ (New Products) ในทางการตลาด ประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ที่ไม่เคยมีในตลาด เรียกว่า นวัตกรรม (Innovation) ผลิตภัณฑ์ที่ปรับปรุงใหม่ (Product Improvement) และผลิตภัณฑ์ที่ผู้ผลิตทำขึ้นมาลักษณะเหมือนผลิตภัณฑ์ของคู่แข่งซึ่งมีจำหน่ายในตลาดแล้ว (Me-too Products) ดังนั้นที่มาของผลิตภัณฑ์ใหม่น่าจะเกิดจากความต้องการเป็นผู้บุกเบิก (Pioneer) ในตลาดของธุรกิจ ความต้องการปรับปรุงสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป และความต้องการมีสินค้าจำหน่ายครอบคลุมทุกชนิด เพื่อให้สามารถต่อสู้กับคู่แข่งได้ ขั้นตอนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (New Product Development Process) กระบวนการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่แบ่งออกได้เป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. การแสวงหาความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ (Exploration)
2. การกลั่นกรองความคิด (Idea Screening)
3. การวิเคราะห์เชิงธุรกิจ (Business Analysis)
4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product Development)
5. การทดสอบตลาด (Market Testing)
6. การวางตลาดสินค้า (Commercialization)

3. เครื่องจักสาน

เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่มีคุณค่าในตัวเองเพราะใช้วัตถุดิบซึ่งมีความงามตามธรรมชาติ ในด้านคุณค่าทางศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสานทำขึ้นด้วยมือซึ่งต่างจากผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโรงงานจึงมีคุณค่าเฉพาะตัวในแต่ละชิ้น ลวดลายจากการสาน สอด ทอ ถัก และรูปแบบเครื่องจักสานแสดงถึงลักษณะพื้นเมือง พื้นบ้านที่แตกต่างกัน

เครื่องจักสานคือภาชนะ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำขึ้นจากวิธีการ จัก สาน ถัก ทอจากวัสดุที่มีอยู่ตามท้องถิ่นทั่วไป เช่น หวาย ไม้ไผ่ ใบลาน กก ฟาง ก้าน และใบมะพร้าว เป็นต้น เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่สันนิษฐานว่าเก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ เพราะทำขึ้นจากวัสดุที่หาง่าย หลักฐานที่ขุดพบจากเครื่องมือ เครื่องใช้ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์พอจะยืนยันได้ว่า มนุษย์รู้จักทำเครื่องจักสานมานานและเก่าแก่กว่าหัตถกรรมอื่น ๆ

ตามประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย ปรากฏว่ามีเครื่องจักสานชนิดหนึ่งที่พระร่วงทรงคิดขึ้นสำหรับใส่น้ำส่งส่วยให้ขอมเป็นภาชนะจักสานขึ้นด้วยชัน น้ำไม่รั่วเรียกว่ากระออมครุ

3.1 ลักษณะและประเภทของเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานที่ใช้กันอยู่ในภาคต่าง ๆ ทุกวันนี้มีรูปร่างลักษณะและประโยชน์ใช้สอยต่างกันไป ตามความนิยมของผู้คนในแต่ละถิ่นซึ่งพอจะแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะส่วนมากเป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่และหวาย ใช้ใส่ของนานาชนิด มีกระบุง กระจาด กระติบ กระทาย กะโล่ ตะกร้า ฯลฯ

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องตกแต่งและดวง มีกระออม กระชู่ สัต ฯลฯ

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน มีกระซอน ใช้สำหรับร่อนหรือกรอง กระดังใช้สำหรับฝัด

เครื่องจักสานที่ใช้ในการขนส่งใส่สินค้ามี กระทา เป็นภาชนะไม้ไผ่สานใช้สะพายหลังมีใช้ในภาคเหนือและภาคอีสาน เช่น หลัว ชะอ้อม สานจากไม้ไผ่และหวายใช้ใส่สินค้า

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องจับและดักสัตว์มีกระจู้ สุ่ม เป็นเครื่องจับและดักสัตว์น้ำ กระซัง ซ้อง ใช้เป็นที่ขังสัตว์

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือน เครื่องปูลาด เครื่องประดับและเครื่องเล่น เช่น ฝาเรือนที่ทำจากไม้ไผ่สาน ที่เรียกว่า ฝาขัดแตะ และปูลาดพื้นเรือนด้วยเสื่อที่ทำจากกก เสื่อลำแพนที่สานจากไม้ไผ่ เครื่องแต่งกาย เช่น หมวก หรืออบ ตะกร้าหวาย เพอร์นิเจอร์หวาย (วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. 2522 - 243) การทำเครื่องจักสานที่เป็นไม้ไผ่และหวาย กก ใบลาน ใบมะพร้าว เริ่มต้นจากการเตรียมดอก คือ การเตรียมไม้ไผ่ หวาย นำวัสดุที่จะใช้ในสานให้เป็นซี่ตามความต้องการที่จะใช้แล้วจึงสาน ถัก ทอ ตามลวดลายและรูปทรงที่จะทำ เครื่องจักสานที่ดีจะไม่มีโลหะเป็นส่วนประกอบปนอยู่ หากแต่ใช้วัสดุพวกเดียวกัน เช่นหวาย เชือก และเดือยไม้ไผ่เป็นเครื่องมือยึดและเป็นโครงสร้าง

3.2 วิธีเตรียมหวายในงานจักสาน

หวายที่นำมาใช้งานจะต้องนำมาจัดให้เป็นเส้นเข้าเครื่องเสียดให้มีขนาดเท่ากันตลอดเสียก่อน แล้วจึงนำไปแช่น้ำเพื่อให้หวายอ่อนตัวและเกิดความเหนียวแล้วจึงนำมาใช้งาน หวายทุกเส้นจะต้องนำมาตากให้แห้งสนิทเพื่อป้องกันการหดตัวในภายหลังและยังป้องกันมอดแมลงบางชนิดที่จะชอบไชเข้าไปในเนื้อหวายด้วยหวายสามารถนำมาใช้งานจักสานได้ทั้งชนิดที่เป็นเส้นหวายและชนิดที่นำมาจักตอกส่วนใหญ่หวายทั้งเส้นมักนำมาสานตะกร้าเท่านั้นไม่นิยมนำไปสานภาชนะอย่างอื่น ส่วนหวายที่จักออกมาเป็นเส้นเล็กนิยมนำมาผูกมัดตกแต่ง และยังสามารถนำไปสานภาชนะบางอย่างได้ปกติหวาย 1 เส้นสามารถจักตอกได้ 8 เส้น (สนไชย ฤทธิโชติ, 2539 : 149)

ย่านลิเพานี่ที่แรกข้าพเจ้าคิดว่าเป็นหญ้าชนิดหนึ่ง แต่ตอนหลังเห็นชาวต่างประเทศ เขาสนใจมาก จึงได้ทราบว่าเป็นไยชนิดหนึ่ง อยู่ในตระกูลของเฟิร์น แข็งแล้ว เหนียวมาก เหนียวแล้วอ่อนสลายเขียวถักได้อย่างงดงาม สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรดให้สมเด็จพระบรมราชินีต่าง ๆ ถักชิงบัลลังก์อายุกว่า 100 ปีก็ยังอยู่สวยงาม เมื่อคราวท่านนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นมา ข้าพเจ้าก็ให้ดู เขาก็ตื่นตันบอกว่า แหมนี่เป็นไยอะไรถึงได้สวยงามและอยู่ได้ทนทานกว่าหวายอยู่ถึง 100 ปี สี่ยังขริบไป สวยเป็นมันอยู่ในที่ สวยกว่าถักใหม่ ๆ อีก เขาบอกนี่ควรจะ ส่งเสริมออกนอกประเทศ ทั้งนี้เล้ามานี้อยากให้ท่านทั้งหลายทราบว่าประเทศไทย ของเราคนไทยของเรามีอนาคตมาก และเราต่อไปพร้อมใจกันอย่างนี้จะมีเศรษฐกิจ ที่แข็งแรงมั่นคง (พระราชดำรัสในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 11 สิงหาคม 2521)

ภาคใต้มีย่านลิเพาเป็นพืชที่ช่างจักสานแถวสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราชรู้จักดีเพราะพันธุ์ไม้ชนิดนี้ชอบอากาศชุ่มชื้น มีคุณสมบัติเป็นพืชไม้เลื้อยที่มีความเหนียวทน มีสีหลายสี ชาวบ้านจึงนำย่านลิเพามาใช้ในเชิงจักสานเป็นเชี่ยนหมาก พาน ถาด กระเป๋าถือ หรือของใช้อื่น ๆ อีกหลายชนิด

การจักสานย่านลิเพาทำกันมาตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเริ่มมีชื่อเสียงมากที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วแพร่หลายมาถึงกรุงเทพฯ

การนำย่านลิเภามาสานเป็นภาชนะนั้นจะต้องใช้ความประณีตอย่างสูง ตั้งแต่การเลือกย่านลิเภา จะต้องรู้จักเลือกชนิดที่พอเหมาะพอดี ไม่อ่อน ไม่แก่ เพื่อให้ได้สีเข้มและไม่กรอบ ย่านลิเภาที่กำลังดีจะมีสีเข้มและความเหนียว เมื่อเลือกย่านลิเภาได้แล้วก็เด็ด ใบออก ลอกเปลือก แล้วนำไปผึ่งให้แห้ง เมื่อแห้งแล้วนำไปฉีกเป็นเส้นขนาดพอเหมาะ ค่อย่านลิเภาต้นหนึ่งจะแบ่งได้สามเส้น จากนั้นก็นำไปรูดในเครื่องมือขุดที่เรียกกันว่า เรียด ๆ นี่ทำจากวัสดุที่หาได้ง่าย คือฝากระบองนมนี้เอง นำมาเจาะรูให้มีขนาดต่าง ๆ กัน การรูดเส้นย่านลิเภาถ้ามีกำลังดีและความชำนาญสูงจะสามารถรูดให้เล็กได้เท่าขนาดเส้นผมและมีลักษณะเป็นมันวาวโดยธรรมชาติเพิ่มความงามให้ผลิตภัณฑ์ชนิดนี้โดดเด่นขึ้นไปอีก

การสานภาชนะหรือผลิตภัณฑ์ย่านลิเภาจะต้องทำโครงตามต้องการเสียก่อน แล้งจึงนำเส้นย่านลิเภาไปสาน โครงนี้ทำด้วยหวายหอมซึ่งเป็นหวายที่มีคุณภาพดีที่สุด

ผู้ที่ทำงานด้านนี้ต้องใจเย็น มีสมาธิ เพราะการสานย่านลิเภาเป็นงานละเอียดอ่อนใช้ฝีมือ ใช้ความอดทนสูง เนื่องจากต้องอุทิศเวลานานมากกว่าจะสำเร็จออกมาเป็นงานชิ้นหนึ่ง

เมื่อมีการสร้างพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ที่จังหวัดนราธิวาส สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงทอดพระเนตรเห็นต้นย่านลิเภาขึ้นอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติจึงได้โปรดให้จัดกลุ่มจักสานย่านลิเภาขึ้นเป็นแห่งแรกที่จังหวัดนราธิวาส และต่อมาได้แพร่ขยายการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมนี้ไปยังศูนย์ศิลปาชีพ สวนจิตรลดา อีกแห่งหนึ่งด้วยนั้น ทำให้งานจักสานประเภทนี้มีผู้สืบสานต่ออีกเป็นจำนวนมาก จนเชื่อได้ว่า การจักสานย่านลิเภาอันเป็นงานศิลปะพื้นบ้านของชาวภาคใต้ที่ได้พัฒนามาจนเป็นงานประณีตศิลป์ขั้นสูงนี้ จะต้องได้รับความนิยมแพร่หลายต่อไปยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ トラบเท่าที่ช่างยังรักษาฝีมือเช่นนี้ไว้ได้

คนไทยนั้นมีศิลปะอยู่ในหัวใจ และมีฝีมือในทางช่างมาแต่อดีต ซึ่งในแต่ละภาคก็มีงานหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละอย่างแตกต่างกันไป ดังนั้นการที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีอาชีพที่มีความชำนาญแต่เดิมนั้น นอกจากจะช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้นแล้วยังเป็นการรักษาศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละภาคไว้ได้อีกด้วย (กรมศิลปากร, 2537 : 13-25)

3.3 งานจักสานไม้ไผ่ลายขีด

ศิลปหัตถกรรมประเภทงานจักสานลายขีด คือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงลำดับแห่งความเจริญทางวัฒนธรรมของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี เช่นกันกับงานจักสานย่านลิเภาซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวภาคใต้

ลายขีดคือลักษณะของลวดลายชนิดหนึ่งซึ่งมีลักษณะแข็งแรงแบบเรขาคณิต การผูกสายและการประสานกันของสายจะเป็นเส้นตรง แม้ลายนี้จะประกอบกันด้วยองค์ประกอบของเส้นตรงแต่ก็ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกที่แข็งกระด้างแต่อย่างใด เพราะในแต่ละลายนั้นจะมีเส้นมีส่วนละเอียดที่คดหล่นกันไป มีการประสานกันด้วยช่องไฟและจังหวะที่พอเหมาะพอดี ซึ่งทำให้ลายนั้นงดงามแม้จะไม่ให้ความรู้สึกที่อ่อนช้อยเหมือนลวดลายที่สร้างขึ้นด้วยเส้นโค้งก็ตาม

งานจักสานลายขีดเป็นงานที่พัฒนาขึ้นมาจากลายแม่บท ซึ่งเป็นลายพื้นฐานของงานจักสานทั่วไป ลายแม่บทนี้จะเป็นลายที่มีลักษณะประจำตัวเด่นชัดมี กฎเกณฑ์การสานแน่นอน เช่น ลายขีด-ยกหนึ่ง ช่มหนึ่ง ลายสอง - ยกสองช่มสอง เป็นต้น ลายที่พัฒนาขึ้นนี้ก็จะมียุทธฐานจากลายแม่ แต่มี

ลายละเอียดเพิ่มเติม และลักษณะลายแม้ยังปรากฏเด่นอยู่ ตัวอย่างลายเหล่านี้คือ ลายลบน้ำ ลายดีหล่ม ลายดีกระจาย เป็นต้น นอกจากจะเป็นงานที่พัฒนาจากลายแม่แล้ว บรรพบุรุษชาวอีสานยังได้ประดิษฐ์ลวดลายสานจากความคิดที่ได้จากประสบการณ์มาสร้างจินตนาการเป็นรูปลายต่าง ๆ โดยอาศัยพื้นฐานเดิมที่ดียิ่งมาเป็นหลักในการสาน กล่าวคือ ยังคงรักษากฎเกณฑ์เดิมไว้บ้างแต่ก็ไม่เสมอไป นัก จากนั้นจะใช้ตอกสีชนิดละเอียดมาสลับสานสอดสะกิดยกให้เป็นดอก เป็นลวดลายที่ปลงบนโครงที่สานไว้อีกทีหนึ่งให้เป็นลายขีด ลวดลายเหล่านั้นก็ล้วนมาจากสิ่งที่พบเห็นใกล้ ๆ ตัว อาจจะเป็นรูปสัตว์ พืชพรรณไม้ เครื่องมือเครื่องใช้ที่พบเห็นอยู่บ่อย ๆ ช่างก็ จะเกิดความบันดาลใจในงานสิ่งเหล่านี้มานิรมิตประดิษฐ์เป็นลวดลายได้นานาชนิด เช่น ขิดรังผึ้ง ขิดอึ่ง ขิดดอกพิกุล ขิดใบฝ้าย ขิดกอก่าย ขิดขอโง ขิดขอเครือ เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2537 : 55)

การจักสานไม้ไผ่ลายขีดต้องคัดไม้ไผ่ไร่ชนิดกำลั้งดี ขนาดอายุ 2 - 3 ปี จะอยู่ในระยะที่พอเหมาะไม่อ่อนไปหรือแก่ไป เพราะไผ่ขนาดนี้จะมียางมีเยื่อและเนื้อเหนียวคงทน ไผ่ไร่นี้เป็นไผ่ป่าถ้ายิ่งป่าลึกไผ่จะยิ่งลำปล้องยาวเพราะไผ่จะแย่งกันรับแสงแดด เหมาะแก่การนำมาใช้งาน

หลังจากเลือกไม้ไผ่ได้แล้ว นำมาผ่าเป็นซีกแล้วตากแดดให้แห้งจริง ๆ ถ้าแห้งไม่สนิทไผ่จะขึ้นราและมอดก็จะชอบมาเจาะไช

เมื่อตากไผ่ซีกแห้งดีแล้วก็จักเป็นตอกเส้นเล็ก ๆ ตอกนี้จะมีหลายขนาด ครั้งแรกจะรูดด้วยมีดเป็นตอกชนิดหยาบ แต่เส้นเล็กมาก ๆ ไม่สามารถใช้มีดรูดได้ต้องใช้เรียดซึ่งเป็นเครื่องมือรูดเช่นเดียวกับย่านลิเภาเช่นกัน ตอกละเอียดนี้จะนำมาย้อมสีด้วยสีที่ย้อมนี้จะใช้สีดำซึ่งเป็นสีดั้งเดิม สีอื่นนั้นมาใช้กันภายหลัง

กระจุตเป็นพันธุ์ไม้จำพวกกก ต้นกระจุตมีขึ้นตามชายหนอง บึง ปัจจุบันบริเวณริมทะเลน้อยได้กลายเป็นแหล่งปลูกกระจุตแหล่งใหญ่ที่สุดชาวบ้านหลายร้อยหลังคาเรือนมีอาชีพสานเสื่อกระจุตขายอย่างเป็นล่ำเป็นสัน

การสานเสื่อกระจุตเริ่มด้วยการตัดต้นกระจุตที่มีขนาดตามต้องการมัดรวมกัน เพื่อคัดเอากระจุตที่มีความยาวใกล้เคียงกันไว้ด้วยกัน เสร็จแล้วนำต้นกระจุตคลุกลงในโคลน เพราะดินโคลนจะช่วยรักษาไม่ให้เปลือกกระจุตแตก และมีสีเหลืองดูสวยงาม เมื่อคลุกโคลนแล้วนำไปตากแดดให้ต้นกระจุตเหี่ยวจนเกือบแห้ง นำไปบดทับด้วยลูกกลิ้งหนัก ๆ หรือจะใช้สากไม้หนัก ๆ กระทุ้งให้ต้นกระจุตแบนก็ได้ กรรมวิธีทั้งสองนี้จะทำให้ต้นกระจุตแบนเพื่อให้ความสะดวกในการสานนั่นเอง

กระจุตนี้นอกจากใช้สานเสื่อแล้วยังใช้สานกระสอบสำหรับใส่เมล็ดพันธุ์ข้าวของต่าง ๆ และสอบหมากเล็ก ๆ สำหรับใช้เป็นเขียนหมาก

3.4 ลวดลายในการสานเครื่องจักสาน

แบบอย่างของลวดลายของเครื่องจักสานในแต่ละถิ่นมีลักษณะที่ต่างกันออกไป และมีชื่อเรียกต่าง ๆ แตกต่างกันแม้จะเป็นลายชนิดเดียวกันก็ตาม ลักษณะของการสร้างลวดลายแบ่งได้เป็นแบบต่าง ๆ ดังนี้ 1. ลายขัด 2. ลายทแยง 3. ลายขด 4. ลายอิสระ

1. ลายขัด เป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสานซึ่งอาจจะเป็นลวดลายเบื้องต้นของการทำเครื่องจักสานที่เก่าแก่ที่สุดก็ได้ ลักษณะของลายขัด เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการขัดกันของตอกหรือวัสดุอื่นด้วยการขัดกันระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง และแนวนอนหรือเส้นนอน ถ้าพิจารณาแล้วจะ

เห็นว่า "ลายขัด" เป็นแม่แบบของลายสานทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ในงานจักสานของชนชาติต่าง ๆ ทั่วไป เป็นลายที่วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลายต่าง ๆ ตั้งแต่ลายขัดธรรมดาไปจนถึงการสานแบบยกดอกเป็นลวดลายต่าง ๆ ลักษณะโครงสร้างของลายขัดนี้เป็นลายที่มีแรงยึดมาก จึงมีความแน่น และแข็งแรงให้ความคงทนมาก จึงนิยมใช้สานประกอบกับลายอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการความแข็งแรง เช่นส่วนที่เป็นก้น เป็นปาก คอ ของภาชนะ เป็นต้น

2. ลายทแยง ลักษณะการสานคล้ายการถัก ส่วนมากใช้ดอกเส้นแบน ๆ บาง ๆ เพราะการสานลายชนิดนี้ต้องการแผ่นทึบ โครงสร้างของลายทแยงจะเบียดตัวกันสนิทไม่มีเส้นตั้งหรือเส้นนอนเหมือนลายขัด เป็นลายสานที่ต้องการผิวเรียบบางสามารถสานต่อเชื่อมกันไปตามความโค้งของภาชนะที่ต้องการได้ เครื่องจักสานที่สานด้วยลายทแยงนี้ส่วนมากจะสามารถทรงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่ความแข็งแรงจะไม่ทนเท่าลายขัด

3. ลายขด ลายสานแบบขดส่วนมากจะใช้สานภาชนะโดยสร้างรูปทรงขึ้นด้วยการขดของวัสดุซ้อนเป็นชั้น ๆ แล้วใช้ตัวกลางเชื่อมถักเข้าด้วยการเย็บ ถัก หรือมัด ลายสานแบบขด มักใช้วัสดุจำพวกหวาย ปอ และวัสดุอื่น ๆ ที่ไม่สามารถคงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง ความแข็งแรงของลายขดจะรับน้ำหนักและแรงดันได้ดีเพราะโครงสร้างทุกส่วนจะรับน้ำหนักเฉลี่ยโดยทั่วถึงกัน

4. ลายอิสระ เป็นลายที่สานขึ้นตามความต้องการของผู้สาน เป็นลายที่เกิดจากการสร้างสรรค์ที่อิสระตามความต้องการใช้สอย เป็นการสร้างลวดลายให้เกิดเป็นเครื่องจักสานที่ต่างไปจากลวดลายแบบอื่น ๆ จะพบเห็นทั่วไปในภาคต่าง ๆ ของประเทศ นับว่าเป็นลายที่น่าสนใจลายหนึ่งในกระบวนการกระทำเครื่องจักสาน (สนไชย ฤทธิ์โชติ, 2539 : 184)

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(ยงยุทธ, 2553) ศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์จากไผ่กล้วย พบว่าเส้นไผ่กล้วยมีความเหนียวของเส้นใยสูง เหมาะจะนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สร้างมูลค่าเพิ่มได้ โดยการแปรรูปต้นกล้วยเป็นผนังได้เลือกใช้ต้นกล้วยน้ำว้า เพราะมีเส้นใยเหนียวกว่ากล้วยชนิดอื่น ผลที่ได้จากการผลิต คือ ผนังเส้นใยกล้วยที่มีประสิทธิภาพสูงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมแผ่นขึ้นไม้อัดชนิดอัดราบ ซึ่งมีราคาต้นทุนที่ถูกกว่าแผ่นผนังไม้อัดชนิดอัดเรียบที่มีขายทั่วไปตามท้องตลาด อีกทั้งผนังไผ่กล้วยนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้งานได้หลายรูปแบบ ทั้งอุตสาหกรรมตกแต่งภายใน อุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ และยังต่อยอดเพิ่มมูลค่าในรูปแบบอื่นได้อีกด้วย เช่น การเพิ่มคุณสมบัติการทนไฟ คุณสมบัติไล่อุง รวมถึงการเพิ่มคุณสมบัติปล่อยกลิ่นหอมให้บ้านพักอาศัยได้ด้วย

(ชลธิชา, 2553) ศึกษาและเปรียบเทียบความพึงพอใจในการใช้กระดาดไผ่กล้วย โดยแบ่งเป็น 3 ด้านคือ ด้านบรรจุภัณฑ์ ด้านคุณภาพ และด้านบริการการขาย สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้ที่ทดลองใช้กระดาดไผ่กล้วยในเขตอำเภอพิชัยจำนวน 30 คน เป็น นักเรียน นักศึกษา 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม มาตรฐานประมาณค่า 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มากปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด สำหรับสถิติที่ใช้ในการวัดข้อมูลได้แก่ ค่าเฉลี่ยความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS For windows <Statistical Package

for the Social Science for Windows> เมื่อผู้วิจัยศึกษาขั้นตอน และวิธีการทำกระดาศไยกกล้วย เป็นอย่างดีแล้วจึงดัดแปลงในเรื่องของส่วนผสม วิธีการทำ และลวดลายให้มีความหลากหลาย โดยการนำวัตถุดิบมาจากธรรมชาติมาเป็นส่วนผสมในการทำกระดาศไยกกล้วย ทำให้ผู้บริโภคสนใจหันมาใช้กระดาศไยกกล้วยมากยิ่งขึ้น

(วาสนา,2552) ศึกษาการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบ มีวัตถุประสงค์เพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบ เพื่อเป็นการพัฒนารูปแบบลวดลายผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบ ให้ผู้ผลิตได้นำรูปแบบไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ของตน และเพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ให้กับชุมชน เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบ ในรูปแบบใหม่ โดยศึกษาความต้องการของผู้ผลิตผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบ และผลิตภัณฑ์ และผู้บริโภคผู้สนใจสินค้า (ประชาชนทั่วไป) ผลการวิจัยพบว่า ผู้ผลิตและผู้สนใจสินค้ามีความเห็นว่า ผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบ ประเภทภาพติดผนัง ควรเป็นภาพดอกไม้ รองลงมาเป็นภาพทิวทัศน์ กรอบรูป ควรเป็นภาพดอกไม้ รองลงมาเป็นลายสร้างสรรค์ สมุดโน้ต ควรเป็นภาพดอกไม้ รองลงมาเป็นภาพสร้างสรรค์ กล่องใส่ของ ควรเป็นภาพดอกไม้ รองลงมาเป็นลายสร้างสรรค์ ผลการประเมินความพึงพอใจ ผู้ผลิตและผู้สนใจสินค้า มีความพึงพอใจผลงานออกแบบผลิตภัณฑ์จากกระดาศสา กระดาศสับปะรด และกระดาศตะขบอยู่ในระดับมาก